

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 09-02-2020

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 27-02-2020

Kitap İncelemesi / Book Review

INTERNATIONAL JOURNAL OF VOLGA - URAL AND TURKESTAN STUDIES (IJVUTS), VOLUME 2, ISSUE 3, P. 219 – 224.

ULUSLARARASI İDİL - URAL VE TÜRKİSTAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (IJVUTS), CİLT 2, SAYI 3, S. 219 – 224.

SOSYALİZMDEN TÜRKÇÜLÜĞE KAZANLI AYAZ İSHAKÎ

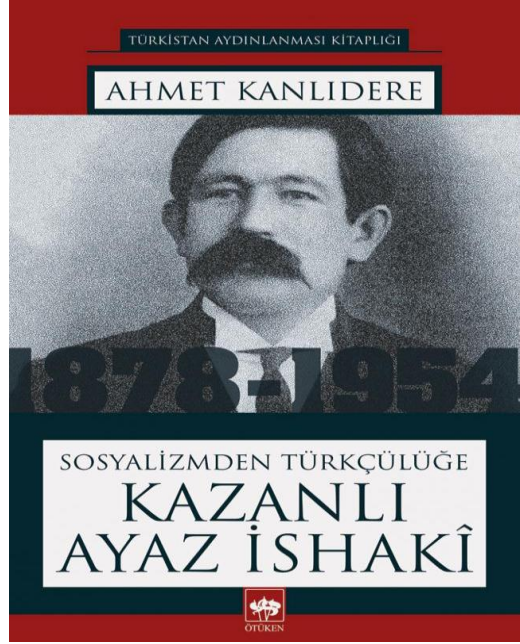
(1878- 1954)

Kanlıdere, Ahmet (2019). Sosyalizmden Türkçülüğe Kazanlı Ayaz İshakî, İstanbul:

Ötüken Neşriyat, 318 s., ISBN 978- 605- 155- 767- 0

Tuğçe Burcu DEMİR¹

Muhammed Ayaz İshakî, 23 Şubat 1878 yılında Çistay bucağına bağlı Yavşirma köyünde dünyaya gelmiştir. Babası köyün imamı İlaceddin İshakoğlu, annesi Kameriye Hanım'dır. Hem anne hem de baba tarafından nesiller boyu imamlık yapan bir aileye mensuptur (Kaçalın, 2000). İlk eğitimini babasının mektebinde tamamlamıştır. Daha sonra Çistay ve Kazan medreselerinde eğitim hayatına devam etmiştir. Ardından Emirhanovlar Medresesi'nde *usûl-i cedid* sistemine uygun olarak ders vermiştir (Kaçalın, 2000). 1902 yılında Tatar öğretmen okulunu bitirdikten sonra Hüseyiniye

¹Yüksek Lisans, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, el-mek: tugceburcudemir@gmail.com.

Medresesi'ne Rus dili öğretmeni olarak göreve başlamıştır. Ancak uyguladığı eğitim tarzı yüzünden diğer hocalar ile anlaşamayarak okuldan ayrılmak zorunda kalmıştır. Babasının isteği üzerine köye dönerek imamlık yapmaya başlamıştır. Burada da çok fazla kalmamış ve Kazan'a geri dönmüştür. Öğrencilik yıllarında arkadaşları ile birlikte kurduğu *Şakirdlik* teşkilatı ve *Terakki* gazetelerinin gizli siyasi faaliyetlerine tekrar başlamıştır (Kaçalın, 2000).

Çar II. Nikola, 1905 yılında 17 Ekim Manifestosu'nu ilan etmiştir. İshakî bu manifesto ile birlikte verilen özgürlükleri halka anlatmak için köy köy dolaşarak mitingler yapmıştır. Mayıs 1906'dan itibaren *Tañ Yulduzu* adında bir gazete çıkarmaya başlamıştır. *Şakirdlik* örgütünü geliştirerek *Hürriyet* adını verdikleri siyasî bir örgüt hâline getirmişlerdir. Rusya Sosyalist Revolüsyoner Partisinin programını Tatarlara göre düzenleyip Tañçılar adında arkadaşları ile birlikte siyasi bir parti kurmuşlardır (Kanlıdere, 2019). Tañçı Partisi, dini ve millî özerklik talep eden bir partiydi. Bu esnada Rusya Müslümanları Kongrelerine katılıp Yusuf Akçura, İsmail Gaspıralı gibi isimlerle önemli fikrî tartışmalarda bulunmuştur. Rusya'da 1907 yılından itibaren baskı rejimi oluşmuştur. Tañ Yulduzu gazetesi kapatılarak İshakî'de hapse atılmıştır. Kuzey Buz Denizi'ne kıyısı olan Arhangelsk vilayetine sürgün edilmiştir. 1913 yılında aftan yararlanarak sürgünden dönmüştür. Sürgün hayatından döndükten sonra İstanbul'a gitmiş ve oradan Avrupa'ya geçmiştir. Ayaz İshakî hayatı boyunca birçok dergi, edebî eser ve gazete çıkarmıştır.

Yukarıda hayatını özetlediğimiz Muhammed Ayaz İshakî'nin hayatını en kapsamlı şekilde ele alan *Sosyalizmden Türkçülüğe Kazanlı Ayaz İshakî* adlı monografi çalışması Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümü başkanı Prof. Dr. Ahmet Kanlıdere'nin çalışmasıdır.

Sosyalizmden Türkçülüğe Kazanlı Ayaz İshakî (1878-1954) adlı eser I. Bölüm: *İSHAKÎ'NİN FİKRÎ OLUŞUMU VE RUSYA'DAKİ HAYATI*, II. Bölüm: *İSHAKÎ'NİN OSMANLI TÜRK-DÜŞÜNCE HAYATINDAKİ ETKİLERİ*, III. Bölüm: *AVRUPA'DAKİ KÜLTÜREL VE SİYASİ FAALİYETLERİ*, ek: *AYAZ İSHAKÎ'NİN TÜRK BASININDA ÇIKAN MAKALELERİ*, bibliyografya, dizin ve fotoğrafları olmak üzere yedi bölümden oluşmaktadır.

Eserin *Giriş* bölümünde (11-16.sayfalar), Ayaz İshakî hakkında yazılan eserlerle ilgili bilgiler verilmiştir. İshakî üzerine ilk önemli değerlendirmeyi Yusuf Akçura yapmıştır. Eğitim hayatının ayrıntılarını *Zindan* adlı eserin biyografi kısmından elde etmekteyiz. Ayrıca Ayaz İshakî çıkardığı gazetelerde kendisiyle ilgili hatıralar kaleme almıştır. 1925 yılında Sovyetler Birliği'nde burjuva milliyetçisi olarak suçlanmıştır. Bu yüzden hakkında karalama kampanyası başlatılmıştır. 1988 yılından itibaren İshakî'yi aklamaya yönelik

eserler kaleme alınmıştır. Bu süre zarfında hakkında çok fazla sayıda biyografi eserler, makaleler yazılmıştır.

İshakî ile ilgili yapılan çalışmalar genellikle onun edebî yönüyle ilgilidir. Ama eserlerinin büyük bir bölümü fikir dünyasına aittir. Kanlıdere, eserinin amacını şu şekilde açıklamıştır; “*İshakî'nin Rusya'da muhaceret yıllarında yazdıklarının çok önemli bir kısmı siyasi, içtimai ve fikri yazıdır. Bunların bir kısmı polemik nitelikli olsa da diğer bir kısmı önemli analizler içeren, entelektüel kalitesi yüksek yazılardır. Dolayısıyla bu çalışmanın temel gayesi bu boşluğu doldurmak, Ayaz İshakî'nin özellikle Türk Dünyasının sorunları konusunda getirdiği açıklamaları gün ışığına çıkarmaktır.*”

Bu eser, Kanlıdere'nin daha önce Ayaz İshakî ile ilgili yazdığı üç makalenin içeriği etrafında genişletilerek kaleme alınmıştır. Rusya'da inkılapçı, halkçı fikir ortamında yetişen bir Tatar aydını olan İshakî, Türkçülük akımının önemli şahsiyetlerindedir.

I. Bölüm: İshakî'nin Fikrî Oluşumu ve Rusya'daki Hayati (17-44. Sayfalar)

Bu bölüm, *İshakî'nin Eğitimi, İshakî'nin İstanbul'daki Temasları, Milliyetçiliğe Doğru Evrilmesi, Bolşeviklik Rüzgârına Karşı, Edebî Eserleri* alt başlıklarından oluşmaktadır.

Burada İshakî'nin aldığı eğitimlerden, ailesinden ve edebî eserlerinden bahsedilmektedir. Eğitim hayatı boyunca oluşan fikirleri anlatılmaktadır. İshakî'nin aldığı eğitimler, bulunduğu toplum ve yaşadığı dönemdeki siyasî, sosyal ve kültürel düşünceler fikir dünyasını şekillendirmiştir. İshakî'nin fikrî gelişimleri incelendiği zaman *medrese eğitimi, Abdülkayyum Nâsîrî ve Tatar Öğretmen Okulu* onun fikrî tekâmülünü belirleyici olmuştur. Aynı zamanda 1901- 1918 yılları arasında çıkardığı gazetelerden bahsedilmektedir. Rusya Müslümanları Kongresinde yer alan konulara da değinilmiştir. Anlatılan olaylar İshakî'nin anekdotları ile de desteklenmektedir.

II. Bölüm: İshakî'nin Osmanlı Türk- Düşünce Hayatındaki Etkileri (53-88. Sayfalar)

Bu bölüm, *Kazan Tatarlarındaki Üstün Meziyetler, Tatar Edebiyatı ve Halkçılık Akımı, Abdülkayyum Nâsîrî'nin Yolunda, Türkiye, Türk Dünyasına rehberlik edecek mi?, Ortak bir Türk Dili Oluşturulabilir mi?, Rusya Türklerinde Birlik ve Dayanışma Duygusu, Türk Birliğinin Önündeki Engeller, Türk Birliği Fikrine İtirazlar, Türk Kadınının Özgürleşmesi Hakkında, Latin Alfabesine Geçme Meselesi, Hayal Kırıklığı ve Sessizlik Yılları* alt başlıklarından oluşmaktadır.

Bölüm içerisinde Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a gelen Ayaz İshakî'nin Türkiye basınında yer alan yazılarının içeriği incelenmiştir. Ele aldığı konulara yaklaşımı ve aldığı

olumlu olumsuz tepkilerden bahsedilmiştir. İshaki'nin yazılarında değindiği dilde sadeleşme, Türk birliği konularına Ankara'daki hükümet çevreleri tarafından büyük tepki gösterilmiştir. Meşrutiyet döneminde yazılarına gösterilen ilgi Cumhuriyet döneminde etkisini yitirmiştir. Bunun sebebi ise Türkiye Cumhuriyeti'nin içinde bulunduğu siyasi şartlardır.

III. Bölüm: Avrupa'daki Kültürel ve Siyasi Faaliyetleri (93- 135. Sayfalar)

Bu bölüm, *Ayaz İshakî'nin Millî Yul Dergisindeki Yazıları, İdil-Ural' da Bolşevik Siyasetlerine Yönelik Eleştirileri, Türk Birliği Hakkındaki Görüşleri, Tarihî Olaylara Ait Yorumları, Anma, Vefat ve Biyografi Yazıları, Seyahat Yazıları: Ortadoğu ve Uzakdoğu izlenimleri (1930 -1936), Avrupa'daki Gelişmelere Dair Yorumları (1936- 1939)* alt başlıklarından oluşmaktadır.

Bölüm içerisinde Ayaz İshakî'nin Avrupa'ya gittiği zaman çıkardığı *Millî Yul* dergisindeki yazılarından bahsedilmiştir. İshakî bu dergide kendi imzasıyla 141 makale yayınlamıştır. Bunların dışında çeşitli mahlaslar ile derginin hemen her sayısında birden fazla yazısı olduğu düşünülmektedir. Millî Yul dergisinin amacı, İdil-Ural Türk-Tatarını; Türkistan, Kırım, Kafkas ve Sibir Türkü ile birbirine bağlamaktır. Dergi de sadece Türk halklarının değil, Sovyet mahkûmu olan bütün halkların bağımsızlık mücadelelerini destekleyecekleri belirtilmiştir. İshakî kendisine karşı suçlamalarda bulunan kişilere ve yayınlara bu dergideki yazıları ile cevap vermiştir. Yazar, İshakî'nin anekdotlarına yer vererek anlatımı güçlendirmiştir. İshakî, Avrupa'da iken Kudüs, Filistin, Mısır, Finlandiya ve Uzakdoğu şehirlerine seyahat etmiş, bu sırada aldığı notları dergide ayrıntılı olarak yayımlamıştır.

Ek: Ayaz İshakî'nin Türk Basınında Çıkan Makaleleri (143- 274. Sayfalar)

Bu bölümde Ayaz İshakî'nin II. bölümde incelenen ve Türk basınında yer alan makaleleri bulunmaktadır. Bu makaleler ise şunlardır: *“Lisan Meselesi, Sırât-ı Müstakîm (1909), Lisan Meselesine Dair, Sırât-ı Müstakîm (1909), Rusya Müslümanları: Tatarlar, Sırât-ı Müstakîm (1909), Şimal Türklerinin Yeni Edebiyatında Hikâye, Tiyatro ve Şiir, Senin (1911), Tatar Edebiyatının Tarihçesi, Türk Derneği (1911), Hariçteki Türklerin Dileği, Yeni Kafkasya (1923), Berlin'de Hazin Bir Bayram, Tevhîd-i Efkâr (1924), İdil-Ural İlleri, Yeni Kafkasya (1924), Ruslar arasında Yeni Bir Fikir Cereyanı, Türk Yurdu (1925), Abdülkayyum En-Nâsırî, Türk Yurdu (1925), Şimal Türklerinde Tiyatro, Türk Yurdu (1925), Bütün Türklerde Yüksek Bir Türk Dilinin Vücuda Gelmesi Mümkün müdür? Türk Yurdu (1925), İnkılapta Yeni Devir, Cumhuriyet (1925), Türk Zümrelerini Harsta, Medeniyette Birleştirmek, Vakıf (1925), Türk Zümrelerini Birbirinden Ayıran Mâniler, Vakıf (1925), Din ve Mezhep*

İhtilaflarının Tesiri Nedir? Vakit (1926), Şimal Türkleri Birlik Etrafında, Vakit (1926), Türk Kadını, Türk Yurdu (1926), Arap ve Latin Elifbalarını Mukayese, Türk Yurdu (1926), Ayaz İshakî ile Söyleşi: Şimal Türklerinin Büyük Bir Edibi ve Âlimi, Cumhuriyet (1925)."

Bibliyografya (277. Sayfa)

Bibliyografya bölümü dört kısımdan oluşmaktadır. İlk iki bölümde Ayaz İshakî'nin kitap ve makaleleri kronolojik bir şekilde listelenmiştir. Ancak İshakî'nin takma adlarıyla yazdığı eserleri olduğu için burada sadece ulaşılabilen eserlerine yer verilmiştir. Üçüncü kısımda İshakî hakkında yazılanlar ve ondan bahseden kaynaklar listelenmiştir. Dördüncü kısımda ise yazarın yararlandığı kaynaklar bulunmaktadır.

Dizin (303. Sayfa)

Fotoğraflar (313. Sayfa)

Değerlendirme

Sosyalizmden Türkçülüğe Kazanlı Ayaz İshakî adlı eser İshakî'nin fikrî oluşumlarını ve nedenlerini tarafsız bir şekilde ele alan ilk eserdir. İshakî'nin sürekli fikir değiştirdiğini söyleyenlere ve ona yönelik karalama çalışması yapanlara karşı bu monografi çalışması çok önemlidir. Çünkü, Ayaz İshakî hayatı boyunca inandığı değerleri savunan birisi olmuştur. Onun fikir dünyasını eleştirmeden önce içinde bulunduğu dönemin siyasî, sosyal ve kültürel yapısının incelenmesi gerekmektedir. Sosyalist bir Tatar aydını olarak ilk kez karşımıza çıkan İshakî, millî gayesini sosyalizmde bulur. Çünkü o zamanın sosyalistleri Rus olmayan halklara da geniş özgürlükler verilmesini savunuyorlardı. Zaman içerisinde Yusuf Akçura, İsmail Gaspıralı gibi önemli kişilerle tanışıp, onlarla fikrî münakaşalara girdikten sonra Türkçü milliyetçiliğe yönelmiştir. Çünkü Bolşevikler güçlenmeye başlamış ve bir baskı politikası oluşturmuşlardır. İshakî ise bu durumda bütün Türk kabilelerinin birleşmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayaz İshakî, hayatı boyunca Kazan Tatarlarının ve Türk halklarının bağımsızlığı ve birliği için mücadele etmiştir.

Sonuç olarak denilebilir ki Prof. Dr. Ahmet Kanlıdere'nin hazırladığı *Sosyalizmden Türkçülüğe Kazanlı Ayaz İshakî* adlı monografi çalışması Türk dünyasının fikrî birikimine katkı sağlayan öncü ve önemli bir eserdir.

Kaynakça

Kanlıdere, A. (2019). *Sosyalizmden Türkçülüğe Kazanlı Ayaz İshakî*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kaçalin, M. S. (2000). “İDİLLİ, Muhammed Ayaz İshakî, TDV İslam Ansiklopedisi, 21.cilt, s. 474-476, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: İstanbul.